

ધર્મકૃત
સુભદ્રા-સતી-ચતુષ્પદિકા

(અનુમાને ઈ.સ. ૧૨૧૦ ની આસપાસ)

કનુભાઈ શેઠ

પ્રાસ્તાવિક

પ્રાચીન - મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં વિકસેલા અનેક કાવ્યપ્રકારોમાં 'ચતુષ્પદિકા' (ચોપાઈ) પણ એક નોંધપાત્ર પ્રકાર છે. ચતુષ્પદિકા-ચોપાઈ ઘણીવાર 'સસ' પ્રકારના પર્યાય તરીકે પણ ઉલ્લેખ પામ્યો છે. નેમિનાથ ચતુષ્પદિકા (ઈ.સ. ? એ ગુજરાતી સાહિત્યની પ્રથમ ચતુષ્પદિકા કૃતિ છે. અત્રે, 'ધર્મ' કવિની કૃતિ 'સુભદ્રા સતી ચતુષ્પદિકા' પરિચય પ્રકાશિત કરી છે.

પ્રત પરિચય અને સંપાદનપદ્ધતિ

પ્રસ્તુત કૃતિનું સંપાદન પ્રાપ્ત એકમાત્ર પ્રત પરથી કરવામાં આવ્યું છે. સ્વ. અગરચંદ નાહટાના (પોથી ક્રમાંક ૨૧૮) સંગ્રહમાં રહેલી એક પ્રાચીન ગુટકા પ્રકારની હસ્તપ્રતમાં તે પત્ર ક્રમાંક ૧૮૮-૧૯૧ પર પ્રસ્તુત કૃતિ ઉતારેલી છે. પ્રતનો પાઠ કાયમ રાખ્યો છે. ક્વચિત્ સુધારો કે વધારો () કૌંસમાં મુક્યો છે.

કાવ્યના કર્તા : ધર્મમુનિ

પ્રસ્તુત કૃતિના કર્તા ધર્મમુનિ હોવાનું કાવ્યના અંતે મળતા ઉલ્લેખ પરથી કહી શકાય. 'સુભદ્રા મંદિર પહતી જાવ, સાસૂ સસૂરૂ હરખિઉ તાવ, જિણવર ધંમુ કરહુ એ કવિત્તે, જિન-શાસણ હુડ પર જયવંતો ૪૦

ધર્મે રચેલી અન્ય બે કૃતિઓ 'સ્થૂલિભદ્રાસ' અને 'જંબૂસ્વામિચરિય' મળે છે. તે આ જ કવિની રચના હોય તેમ લાગે છે. કેમ કે આ ત્રણે કૃતિઓ એક હસ્તપ્રતમાં સચવાયેલી છે. જો કે અત્રે નોંધવું ઘટે કે આ કૃતિની ભાષા ઇટલી પ્રાચીન રહી નથી.

જં ફલુ હોડ ગયા ગિરનારે, જં ફલુ દીન્હડ સોના ભારે,
જં ફલુ લખિ નવકારિહિ, તં ફલુ સુભદ્રા-ચરિતિં સુણિહિં

૧.

૧. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંચય. સંપા. હ. ચુ. ભાયાળી અને અગરચંદ નાહટા.

૨. પ્રાચીન ગૂર્જર કાવ્ય સંગ્રહ. સંપા. સી. ડી. દલાલ

दियइ घणु छह दरिसण श्रवइ, सुभग महासइ लाखणु कवइ,
पहिली सरसति जीभह लग्ग, बंधु तणा तुहु दखउं मग्गा.

२.

तासु पसाइ कवितु हुइ धणइ, भणइ चरितु सुभदा तणउ,
चंपा-नयरि कहउं विचारो, सुभद्र-महासइ निवसइ नारे.

३

धरम - काजि जसु हरखितु चीतो, भवियहुं निसुणउ कउनिगवीतो ?
हाथ पाय पखालइ अंगी, तहिणा धरमह नाही भंगो.

४

नेमिसरी-सो देहुरी जाइ, नीका कुसुमह पाछीं भरइ,
जिणु आराहइ चोखइ मंनि, एकवार सो भक्खइ अन्नु

५.

अंवल निवो करइ उपवासु, तपु तपेइ सा बारह मासु,
श्रावकनी छइ उत्तम जाति, जइसी निम्मल पुन्निम-राति

६.

महेसरी घर परिणिय सा ए, पीहरवाटहं धरमु करे ए,
सासुय पभणइ संभलि वहुए, अवर धरमु तुदु छंडहि सहए.

७.

अम्ह धरि देउ नारायण अत्थि, वहुडिय जाह म पारसनाथे,
सुभदा पभणइ बे कर जोडि, सुर आवहि तेतीसउ कोडि.

८.

संभलि सासु अक्खउ एहो, जिणवर समउ न अच्छइ देओ,
तेउ कोविहि सासू परजलई, जाणहु धिउ वइस करि ढलइ.

९.

मणिहि माहि तिनि धरियउ रोसु, एहइ कोवि चढावि मु दोसु,
मुणिवरु एकु संसारह भग्गहु, अति धणु तापु तपला लग्गउ.

१०.

कठइ देह तसु मनि नवि ढलए, वीस विस्वा तसु संजम पलए,
पंचेन्द्रिय तिणि मलियउ मानु, काया कष्टु किधउ अप्पाणु.

११.

[७९]

રાનિહિ જાઇવિ કવસગુ દેઇ, માસહ પાખહ સો પારેઇ.
X X X X X X X X X X X X X X X X

૧૨.

વાઝ વાઝ તહ કોરણુ ધણઝ, મુણિવર અંગહિ પડિયઇ તિણઝ,
સોનવિ હત્થિહિં દેઠઝ કરણ, ધરઝ દુહેલઝ આંખિતહજૂરણ.

૧૩.

પૂરિય અવધિ ચલિઝ તહિ ઠાણ, કવણહ નયરિય વિહરણ જાણ,
અવરિ ન ગઇયઝ ચંપા પડઠઝ, અંખહિ જરંતી સુભદા દીઠઝ.

૧૪.

સુભદા મણઇ માહ ચિંતિંતી, આવિઝ મુણિવરુ તહ વિહરંતી,
વડિય ભગતિ કીયઝ વિહરણઝ, સુભદા અંખહિ જ્ઞપિઝ તિણઝ.

૧૫.

સાસૂ હૂતી જીમત બૈઠી, ઝિણંઝ લિપંતિ સુભદા દીઠી,
વિકલપુ વસિયઝ મન્નહ માંહિં, વહુડી રહિસિમપીહરિ જાહિ.

૧૬.

સુભદા એ ભણઇ સંભલિ માણ, નીકરુ વયણુ કિ સહણઝ જાણ,
કવણિ કાજિ તુમ્હિ કીન્હઝ રોસો, અમ્હહ કાઇં ચઢાવિ દોસો.

૧૭.

વંદઇ દેવ ગુણઇ નવકારા, નીરુ ગલંતી ગન્નિ વેવારા,
મહસઇ મહસઇ કહઇ ન આણ, પાચ્છિય લોવણુ દેહુરિ જાણ.

૧૮.

અમ્હિ દીઠઝ તુમ્હારઝ ચરિઝ, ધમિયઝ સોનઝ ફૂકહ હરિઝ,
તઝ મહસઇ નિંદઇ અપ્પાણુ, તા કિવે પુહેવિદિ ઊગેઇ ભાણુ.

૧૯.

સુભદા ભણઇં જઇ વરતઇ ધંમુ, પાણિઝ અન્નુ અનેરઇ જમ્મુ.
સુભદા ભણઇં ન પીહરિ જાઝં, મહુરિ ચઢાવિઝ એવઢુ નાઝ.

૨૦.

સાસૂ સસરાસુ ન મિલેહો, ભણઇ મહાસઇ મઇં સુ કહે હો,
ખૂણો ખીતરિ છઇ લંઘતી, સાસૂ નણદઝલા લજંતી.

૨૧.

सुभद्रा हूया तिन्नि उपवास, गुणि नवकारह लकळ सहस्स
सासणेदेवति आईय जक्ख, अंचिकदेवी हुइय परतक्ख.

२२.

दूक्खहं रयणिं छइ अधराति, सासणदिवि अनुसुभद्रावाति,
चउविह धम्मह हउं सक्खाई, महसइ चिंत म करिजहु कांई

२३.

सासणदेवि भणिउ सतु तोलि, चंपा ढाकिसु चारिउ पउलि,
नरह नरिंद नाही पाडि, मइ दीन्ही को सकइ उघाडि.

२४.

सासणदेवि ति चडिय विमाणि, जाइ देवि आपणइ सुठाणि,
सुभद भणइं दीठु जंजालो, एकवार जइ उतरइ आलो.

२५.

प्रह विहसी जउ हूवउ रोलो, नयरि तणिय न उघडहि पउलें,
ते नवि प्राणिहि पाछी सरहिं, आरडु भरेडु गाविउ करवि.

२६.

सासणदेवि ति कहिउ विचारी, सूतु कंताविज कोइ कुमारी,
कूवह जलु चालणि काढिजे, तिन्नि पऊलि जाइवि छांटिजे.

२७.

गयउ वहावउ वेगिहि रायवाला रोविहिं चंपा माहिं,
पउलि न उघडहि हुयउ विहाणु, जे वेगि तोलिवि जोयउ पाणु.

२८.

तक्खणि नरवइ चडिउ तुखारे, महंता गुपतिय वात विचारे,
धूप कडछू पलेकरि धरिउंहू, देवति दाणव पाछा करहू.

२९.

होवे दियते वेदि तेडावहू, नयरी माहइ होमू करावउ,
जव तिल धीपइ सरिस होमु, जाव न लग्गहिं गयणिहिं धूम.

३०.

तेखणि महंतउ लागउ भणउ, नाही पाडु को होमहं तणउं,
बुद्धि अनेरी कीजइ काए, पडहु दीयावहु नगरह माहे.

३१.

तेगि चाचरि वाजिउ डागरउ, चंपा पउलि कु पाछी करउ
करउ कोइ अम्हारउ काजो, नरवइ भणइ दिवउ अधराजो.

३२.

सुभदा जइ छीतउ डागरउ, नरवइ राजु धणेरउ करउ,
अवर देसि जले धंधोले, सील - प्रभावि उघाडीसु पउले.

३३.

धरि थकी सासू ककळरइ (?) विजउ पवाडउ सुभदा करइ,
अउगी आछु म घोलिसि माए, तुह वयणिहिं महु हियइ दाहो.

३४.

सात-वरीसी तैडिप वाला, सूतु कंतावण लागी ताळा,
काचइ तारुणि बांधी चाळणी, सुभदा कूवा ऊपरि वूणी(?)

३५.

चाबाणियह जउ पाणिउ धरेए, तिन्नि पउलि ऊघाडी करए,
लक्खणु कवितु न लंगी घडी, सुभदा सतहिं पउलि उघडी.

३६.

तक्खणि राउ रळियातु भयउ, तिणि वेगिहि आणिउ हाथियउ,
गयवर ऊपरि ठवियउ पाउं, आपुणु पालउ चलियउं रउ.

३७.

सुभदा सती बोलइ तिहि ठाए, चउथी पउलि उघाडउ काए,
राउ बुलइ सुभदा संभलइ, अवर महासति तुह विन तोलइ.

३८.

मेघाडंबर धरियहि छत्ता, आगइ नायत जादिति पत्ता,
करहि कल्याणु भाट नगारी, मूध तालु तसु सुभदा पडी (?)

३९.

मिलिय सुवासिणि मंगलु गायहि, धवल दिपंता वकुया - जाहि
हूय उछव नगरी मज्झारे, सुभदा पंहुती सीहदुवारे

४०.

सुभदा मंदिरि पंहुती जाव, सासू ससरउ हरखउ ताव,
जिणवर धंमु करहु ए-कविचे, जिण-सासणु हुइ पर जयवते.

४१.

पढहि गुणहि जे जिणहरि देहिं, ते निचइ संसारु तरेहि
सुभदा-सती-चरितु संभलहि सिद्धि मुखु लीलइ ते लहहिं.

४२.